

INSTITUTE OF THE LITHUANIAN LANGUAGE
VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
KLAIPĖDA UNIVERSITY
ŠIAULIAI UNIVERSITY

Birutė GUDELIENĖ

**PRINCIPLES OF ORTHOGRAPHY
AND THEIR REALIZATION
IN THE EARLY LEXICOGRAPHY
OF SIMONAS DAUKANTAS**

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION
HUMANITIES, PHILOLOGY (04 H)

Vilnius, 2015

The dissertation was prepared during joint studies at Vytautas Magnus University and the Institute of the Lithuanian Language in 2007–2011, and at the Institute of the Lithuanian Language at 2013–2014.

The right for the doctoral studies was accorded to Vytautas Magnus University together with Klaipėda University, Šiauliai University and the Institute of the Lithuanian Language on June 8, 2011 according to the decree of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania No. V-1019.

The doctoral candidate is a non-resident.

Scientific consultant:

full member, academician of Lithuanian Academy of Sciences,
Prof. Dr. (Habil. P.) **Grasilda BLAŽIENĖ**
Institute of the Lithuanian Language, Humanities, Philology – 04 H

The dissertation defense session is to be held at the Council of Philological Sciences of Vytautas Magnus University together with Klaipėda University, Šiauliai University, and the Institute of the Lithuanian Language, Vilnius.

Chair:

Prof. Dr. (Habil. P.) **Bronius MASKULIŪNAS**
Šiauliai University, Humanities, Philology – 04 H

Members:

Prof. Dr. (Habil. P.) **Roma BONČKUTĖ**
Klaipėda University, Humanities, Philology – 04 H
Prof. Dr. Habil. **Sergejus TEMČINAS**
Institute of the Lithuanian Language, Humanities, Philology – 04 H
Assoc. Prof. Dr. **Birutė KABAŠINSKAITĖ**
Vilnius University, Humanities, Philology – 04 H
Assoc. Prof. Dr. **Sigitas NARBUTAS**
The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences,
Humanities, Philology – 04 H

The official defense of the doctoral dissertation will be held in the public meeting of the Council of Philology Sciences of Vytautas Magnus University and the Institute of the Lithuanian Language in the Hall of the Institute of the Lithuanian Language at 1.00 p. m. on February 27, 2015.

Address: P. Vileišio str. 5, LT-10380 Vilnius, Lithuania.
Phone: +370 5234 64 72; fax: +370 5234 72 00.

The summary of the doctoral dissertation was sent out on the January 27, 2015. The text of the dissertation is available at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuanian and the libraries of the Institute of the Lithuanian Language, Klaipėda University, Šiauliai University and Vytautas Magnus University.

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

Birutė GUDELIENĖ

**ANKSTYVOSIOS SIMONO DAUKANTO
LEKSIKOGRAFIJOS ORTOGRAFIJOS
PRINCIPAI IR JŲ REALIZACIJA**

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA
HUMANITARINIAI MOKSLAI, FILOLOGIJA (04 H)

Vilnius, 2015

Mokslo daktaro disertacija rengta 2007–2011 metais jungtinės Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių kalbos instituto doktorantūros studijų metu ir 2013–2014 metais Lietuvių kalbos institute.

Doktorantūros teisė suteikta Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu ir Lietuvių kalbos institutu 2011 m. birželio 8. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-1019.

Mokslo daktaro disertacija ginama eksternu.

Mokslinė konsultantė

LMA tikroji narė prof. **Grasilda BLAŽIENĖ**

Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H

Pirmininkas:

prof. dr. **Bronius MASKULIŪNAS**

Šiaulių universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H

Nariai:

prof. dr. **Roma BONČKUTĖ**

Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H

prof. habil. dr. **Sergejus TEMČINAS**

Lietuvių kalbos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H

doc. dr. **Birutė KABAŠINSKAITĖ**

Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H

doc. dr. **Sigitas NARBUTAS**

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H

Daktaro disertacija bus ginama viešame Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių kalbos instituto Filologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2015 m. vasario 27 d. 13 val. Lietuvių kalbos instituto salėje.

Adresas: P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva.

Tel. +370 5 234 64 72; faksas +370 5234 72 00.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2015 m. sausio 27 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Klaipėdos universiteto, Šiaulių universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių kalbos instituto bibliotekose.

I. INTRODUCTION

The object of the study is the principles of orthography and their realization in the early lexicography of Simonas Daukantas, i.e., how and by which graphical means phonetic information is expressed and what are the principles of such orthography.

The period dated to 1838–1842 (based on the publication or supposed compilation dates of dictionaries) is chronologically analyzed. The early lexicography includes the following: *Žodrodys* published in *Epitome Historiae Sacrae* (1838). This is a translated work with a religious content and the material concerning the spelling of the Lithuanian headlines contained therein is added to the spelling data found in *Žodrodys*. The aforementioned period also includes handwritten *Polish-Lithuanian* and *Lithuanian-Latin* dictionaries (written in 1839–1842 or 1846 and 1842 and 1850, supplemented after 1851, respectively). In her study the author of the dissertation also uses two indexes that she compiled from the Lithuanian headlines found in the analyzed source *Žodrodys* and *Epitome Historiae Sacrae*.

Scientific problem of the topic. Daukantas was one of the greatest spelling reformers and innovators of the XIX c. He was the first to write only in the Lithuanian (Samogitian) language. Daukantas undertook to create his own spelling system and introduced letters never before used in his works, standardized those letters and explained their use but presented the spelling rules only in textbooks *Prasmą lotinų kalbės* (1837) and *Abecielą lietuvių-kalnienų ir žiamajtių kalbos* (1842). The material concerning Daukantas' spelling discussed in the works of Daukantas' researchers gives a picture of a clear and systematic spelling, whereas the spelling data of the early lexicography which does not quite match that material presupposes a new research. This was mainly caused by the multi-functionality of the letters which shows only the initial stage of the spelling creation and the search for graphemes which is discussed in more detail later in this paper.

Based on the research data it should be noted that the complex letters used by Daukantas also have other meanings than those indi-

cated in his rules and his graphemes are used ambiguously. The dialectal mix of Daukantas' writings was already noticed by Antanas Baranauskas and Kazimieras Jaunius who informed Hugo Weber thereof.

This topic was chosen with the aim to find out the main meanings of the letters used by Daukantas as well as the peculiarities of their use.

Relevance and originality of the study. The aim of the study is to fill in the gap of other studies of Daukantas' early lexicography spelling and to determine the formation of this stage of spelling in the general context of the spelling formation of the XIX c. The results of the research will be of use to researches of historical lexicography. The detailed analysis of the use of the letters will allow for the development of researches into the spelling of other works by Daukantas, identification of the impact on later normative works and restoration of the spelling development.

In this dissertation the author for the very first time analyses all graphemes found in the early lexicography of Daukantas, their use and functions as well as the interconnections between graphics and phonetics and the realisation of the spelling principles.

Aim of the study. The analysis of the links between Daukantas' graphematics and phonetic information and the determination of the principles, development and quality of the complex letter system used by Daukantas and its links with the spelling of contemporary writers as well as the emphasis of the contribution of Daukantas as a reformer of spelling.

Objectives of the study:

- 1) to present the inventory of graphemes;
- 2) to determine the links between graphemes and phonemes (what phonetic content is carried by one graphic form or another);
- 3) to determine the link between graphematics and morphology;
- 4) to define the functions and development of graphemes and their links both with the letters introduced by Daukantas and their phonetic value in the early lexicography of Daukantas.

Materials used for the research. In addition to the main objects of the research (*Žodrodys* and Lithuanian headlines found in *Epitome*

Historiae Sacrae, Polish-Lithuanian and Lithuanian-Latin dictionaries) in this dissertation the author refers to the textbooks written during the analysed period: *Prasmą lotinų kalbės* (1837) and *Abeciela lietuvių-kalnienų ir žiamajtių kalbos* (1842), although the spelling data found in those textbooks, particularly in *Prasma*, have been used only to analyse the diphthongs [ie], [ai] and [ei], as it helped to specify the limits of using the letters. In addition, the author refers to *Pasakas Phedro* translated by Daukantas (the hand-written work is dated to 1824 and published in 1846) and his historical works *Budą senowęs-lėtuwių kalnienų ir žamajtių* (1845), *Giwas didiųjų karwaidų senowės* (1846) and *Istorija žemaitiška* (1834).

The meanings of lemmas in the printed and hand-written dictionaries are explained with the reference to different sources. The examples of Lithuanian headlines found in *Žodrodys* and *Epitome Historiae Sacrae* are presented just like in the compiled indexes where the meanings are explained with the reference to *Latin-Lithuanian* dictionary written by Kazimieras Kuzavinis in 2007 (¹1996). This dictionary is referred to when explaining the meanings of words found in the hand-written *Lithuanian-Latin* dictionary. Lithuanian meanings of the hand-written *Polish-Lithuanian* dictionary are taken from the electronic *Lithuanian dictionary* (www.lkz.lt) and *Lithuanian-Polish, Polish-Lithuanian dictionary = Słownik litewsko-polski, polsko-litewski* (2007) compiled by Barbara Kalėda and Algis Kalėda.

Based on the data collected by Jonas Kruopas, a couple of small lexicographic works also belong to the analysed period however they are not used as a result of not clear enough dating. Those are the so-called *Vocabularium* (SD 27), a hand-written list of words which is, according to Kruopas, made of Greek, French and Lithuanian words. It is believed that it was compiled after 1839. According to Kruopas this work should not be considered as a comparative dictionary attempt as a result of its disordered text structure and volume. The other work – *Medžiaga lietuvių kalbos leksikografijai* (SD 15) – was also described by Kruopas. Different parts of this hand-written work are dated differently, from 1837 to 1861. The aforementioned lexicographical material consists of Lithuanian and German words as well as Prussian words with German and Lithuanian equivalents.

Research methods. In her study the author uses descriptive, analytical and comparative research methods. A distribution method is used to determine the notional distribution of each grapheme. A qualitative and a quantitative data analyses are applied and the data is compared in order to analyse the letters.

The study begins with a formal analysis of graphemes which is followed by the evaluation of phonetic information. The basic principle of describing diphthongs and mixed diphthongs is the determination of the value of structural elements on the basis of the subordination principle. Only the coinciding diphthong [uo] is evaluated starting from the overview of its graphical value and then moving to the phonologic analysis of the sound as it is easier to maintain the analysis system this way.

Structure of the dissertation. The paper consists of an introduction, 3 sections and conclusions. The analysis of the material starts with letters, graphemes and then moves to the phonetic information that they carry. The basic principle of describing diphthongs and mixed diphthongs is to start with a diphthong and end with the letter which denotes it.

Each part of the study ends with partial conclusions, whereas the subsections – with generalizations. At the end of the whole paper the final conclusions are presented followed by grammatical abbreviations, sources and literature, 10 illustrations, 26 lists of tables, other appendixes.

Defended Statements

1. The inventory of Daukantas' early lexicography letters was inconsistent. In addition to the letters common to all his dictionaries, Daukantas introduced new ones in each of his dictionaries.
2. Some of the letters were taken by Daukantas formally, i.e. a letter with the main meaning was taken and given other additional meanings not always explained in the rules.
3. The main reason for spelling the diphthong [ie] as both diphthongal letters <ei> and <ij> is the vocalism of the following syllable which shows the boundaries between the northern

Samogitian dialect of Kretinga people and the northern Samogitian dialect of Telšiai people.

4. The diacritical marks were not specially used to indicate a stress. There are not many prosody facts in Daukantas' early lexicography and they are related to the diphthong [au] and its spelling variations.

II. OVERVIEW OF STUDIES

Principles of orthography and their realization in the early lexicography of Simonas Daukantas have never before been consistently analysed. Analogous researches of one Lithuanian author's whole orthography or orthography of a certain period are described in separate articles or books. In his textbooks (1837, 1842) Daukantas only provided his spelling rules on the basis of which and other works of Daukantas Birutė Vanagienė, in the editorial notes of Daukantas' *Raštai*, distinguished the following two spelling principles: phonetic and etymological. Other studies of researchers are mostly related to a more narrow field of the analysed topic – phonetic spelling of Daukantas. Jonikas has discussed Daukantas' spelling sources (works by Daukša, Konstantinas Sirvydas, Kristijonas Gotlybas Milkus) and systematized data of some of Daukantas' works (*Būdas*, *Pasakos Phe-dro*) and textbooks *Prasma* and *Abeciela*. He described the alphabet used by Daukantas whose letters were used to denote certain sounds of the coastal Samogitian (present people of north Kretinga) dialect though some other dialectal forms, first of all those used by the people of western Aukštaitija, also occurred. Petras Jonikas considers the inventory of Daukantas' letters found in his *Abeciela* as the major one as it is made on the basis of the Latin alphabet.

Based on *Abeciela* and other works of Daukantas, Jonikas generalized Daukantas' attitude that "all Latin letters should be used with diacritical marks as the Samogitian language has more vowels than the Latin language" and presented the phonetic equivalents of letters with diacritics, e.g. the grapheme <ũ> is used to express the pho-

netics of both Samogitians and Aukstaitians. In his paper Jonikas also discussed the origin of graphemes found in some works of Daukantas: <ê>, <i>, <ô>, <û>, <ũ> are found in the works of Daukša and grammar books of Lithuania Minor (exclusively those written by Klein), the letter <ó> was apparently taken from the Polish alphabet. Jonikas also analysed the writing of the diphthongs [ai], [ei], [ui] and [oi], looked deeper into the spelling of the coinciding diphthongs [ie] and [uo] and its development as well as discussed the consonant letters <ž, ž, ž and Z> used to denote the sound [ž] and the letters of not Lithuanian origin <f, h, q, x>.

A number of smaller studies on phonetic spelling were carried out a little later. Vanagienė described the cases of writing <j> instead of the diphthongs with <i> as well as some polish letters, namely <cz>, <s>, <z>, <ł>, <w>, <ż>, <ź>. Giedrius Subačius presented some facts about the spelling of the diphthongs with *i* (*ai*, *ei*, *oi*, *ui*). Kruopas briefly presented the Lithuanian headlines contained in *Epitome Historiae Sacrae* and Subačius discussed the grapheme <ó> and the digraphs <ai> <ei> found there. Roma Bončkutė wrote about the spelling of the diphthongs [uo], [ui] and [ie] in the headlines and considered any inconsistencies found in the spelling as printing mistakes.

In her studies Vanagienė explained the use of some compound graphemes: the graphemes with the grave accents <à> and <è> (used alongside with the digraphs <aj> and <ej>) denote the inflection diphthongs [ai] and [ei] (*pernà* ~ *pernai* ‘last year’, *skaugè* ~ *skaugiai* ‘scrooge’) and distinguish the plural accusative case of female gender (*wijtàs* ~ *vietas* ‘places’, *girrès* ~ *gires* ‘forests’, nominative case – *girè* ‘forest’) from the plural nominative case (*wijtas* ~ *vietos* ‘places’, *girres* ~ *girès* ‘forests’); sometimes Daukantas used the grapheme with the acute accent <á> instead of the Aukstaitian <e> (*žámaj* ~ *žemai* ‘down’); <ë> occurs instead of the Aukstaitian diphthong <ie> (*Lėtuwius* ~ *lietuvius* ‘Lithuanians’); <ĩ>, <ó> (<ú>) are found instead of Samogitian narrow tense <i> and <u> (*sótikósĩ* ~ *sutikusi* ‘met’, *skaugús* ~ *skaugus* ‘miserly’); although very rarely and inconsistently, <ô> is used instead of Samogitian <uo> (*ôro* ~ *oro* ‘air’, *ryžôs* ~ *ryžos* ‘resolved’, as well as in the inflection of the stressed singular genitive

case *brqndôs* ~ *brandos* ‘puberty’); the diphthong [uo] is also indicated by <û> (*kûksztq* ~ *kuokštą* ‘flock’). According to Vanagienė, a characteristic feature of Daukantas is to write the ogonek <ą> and <ę> in mixed diphthongs, e.g.: *qmžinq* ~ *amžina* ‘eternal’, *ant* ~ *ant* ‘on’, *szwęntino* ~ *šventino* ‘blessed’. Daukantas excluded [i] from long vowels and indicated it with the letter <y> but not always in a consistent manner.

Jonikas has noted that Daukantas’ decision to indicate the singular genitive and the plural nominative differently with the graphemes <a> and <ô> was caused by the works and grammar books of Lithuania Minor. Letters with the diacritics <ô, û, ę, à, è> and, partially, <ą, i> are claimed to have a morphological meaning. The grapheme <ą> is written in the singular accusative, <ę> – in the singular genitive and accusative as well as in the IIIrd person of the past simple tense. Vanagienė has also discussed a couple of letters with diacritical marks used by Daukantas with the aim to distinguish morphological forms more accurately, namely the grapheme <û> used to indicate the plural genitive, e.g.: *spejgû* ~ *speigų* ‘frost’, and <i> used to indicate the singular accusative, e.g.: *ugni* ~ *ugni* ‘fire’.

The Samogitian common language ideas that arose in the first half of the XIX c. led to the beginning of the reformation of the spelling and, especially, alphabet that had prevailed in Lithuania Proper till then. Daukantas was one the greatest spelling reformers and innovators of that time. He was the first to write exclusively in Lithuanian (Samogitian). Daukantas undertook to create his own spelling system and introduced letters never before used in his works, standardized those letters and explained their use but presented the spelling rules only in textbooks *Prasmą lotinû kalbôs* (1837) and *Abeciela lijtuiû-kalnienû ir žiamajtiû kalbos* (1842), i.e. much later than he started changing the spelling. The spelling reformation system chosen by Daukantas was not coherent. He changed the spelling “perhaps more often and to a greater degree than any other man of Lithuanian culture of the XIX c.”, had no firm stance regarding what common language should be created and which standards should be unified and tolerated variability of written language. In the creation of an alphabet for his developed written language Daukantas followed the following two

principles: he wished to indicate certain sounds of his Samogitian dialect and denote certain morphological categories with letters.

In order to develop an original inventory of letters and express dialectal sounds more accurately, Daukantas took some compound graphemes from the majority of the aforementioned works. Jonas Palionis has determined that the following letters were taken from Daukša's and Eastern Prussian grammar books: <á>, <à>, <é>, <è>, <ê>, <î>, <ĩ>, <ó>, <ô>, <ú>, <ù>, <û>, <ũ>, whereas <â> and <ë> were taken from other sources not identified by the scientist. Martynas Mažvydas already took the letter <û> from Czechs and the ogonek letters <ą> and <ę> from Poles. Following the tradition of Pabrėža, Daukantas started using the letter <ó> which had come from the XVI c. and had been used by Mažvydas already. Thus, the majority of graphemes were borrowed from the works of Lithuania Minor but the fact that those letters were first taken by Daukantas formally, i.e. a letter with the main meaning was taken and given other additional meanings, catches the eye.

Daukantas wrote vowels on the phonetic basis but also applied the morphological, or to be more precise, the differential principle in the inflections when the same sound forms needed to be distinguished. On that phonetic basis Daukantas wrote some of the graphemes with diacritics introduced by him to express the sounds of his dialect more accurately. From the moment of the appearance of the first Lithuanian works through the whole XVI–XVII c. consonants were written on the basis of the following two principles: phonetic (i.e. like they were pronounced; this was how Jonas Bretkūnas wrote consonants, especially voiced consonants followed by voiceless ones and vice versa) and morphological (i.e. by trying to write them in the same way in the same morphemes, although they would be pronounced differently in different positions);

The inventory of vowel graphemes in the aforementioned dictionaries is not unified. It consists of simple (without diacritics) and compound graphemes. The inventory used in the sole printed Daukantas' dictionary *Žodrodys* and Lithuanian *Epitome Historiae Sacrae* headlines contained therein is considered to be the main and fullest inventory of vowel graphemes of the analysed period. Inventories of

other dictionaries differ a little. The inventory used in *Žodrodys* and LL dictionary (each contains 30 graphemes) may be considered as the most comprehensive inventory of compound graphemes. They differ only in a few graphemes with 26 found in MLL and 14 in *Epitome Historiae Sacrae*.

III. PHONETIC SPELLING PRINCIPLE

Phonetic spelling principle, first of all, is realized with the help of diacritical marks – they indicate both Aukstaitian and Samogitian phonetic characteristic, e.g.: *twóra* ~ *tvora* ‘fence’ or *dawėna* ~ *davēna* ‘dovana’ ‘present’. The position of a word in the printed dictionary *Žodrodys* has a big impact – the first part of the work is in a better order than the second one.

Phonetic dialectal expressions are reflected in the spelling of graphemes in the root and inflection. Usually, one grapheme indicates one sound, often even a couple of sounds (e.g. short and long one) but sometimes several graphemes are used to express one sound.

In the said works of Daukantas the diacritical marks are not specially used to indicate a stress but they coincide with the stressed syllable. Often, the diacritical marks emphasize the length or shortness of a sound (grave or acute).m

Graphically, a certain grapheme with diacritics usually indicates a sound adequate to the expression, e.g.: <à> denotes the sound [ã], etc. Other rise sounds indicated by the same grapheme are used consistently or as a result of vowel alternation, phonetic phenomena of rising (indicates various qualitative cases of the sound) and dialectal matters. Their use is not accidental.

The variety of letters distinguishes Daukantas from other Samogitian writers. The pronunciation principles and the analysis of data show that the so-called rules presented by Daukantas may be applied only to ¼ of all the cases of a certain grapheme.

The letters with the indicated meanings discussed in the textbooks are also used in the dictionaries but it has been determined that they are used with several new meanings in the dictionaries, especially in

Žodrodys. Compared to the early lexicography works the graphemes used in the transitional dictionary between the early and late lexicography tend to become simpler. Contrary to the vowel graphemes, the consonant letters did not change in the early lexicography.

Besides the common base of graphemes, certain compound graphemes make each dictionary unique, which is also influenced by their compilation date: the following were found only in *Žodrodys* <ë>, <i>, <ı>, <ù>, MLL – <ê>, <ẽ>, <ę>, <ę>, <ĩ>, <ũ>, LL – <ỹ>, <ĩ>, <ũ>. All compound graphemes were really used to simplify the phonetics and indicate dialectal sounds as was explained in Daukantas' textbooks.

The following graphemes are found in the root (although they sometimes occur in the inflection): <á>, <ă>, <â>, <à>, <a>, <é>, <è>, <ê>, <ē>, <ě>, <ę>, <ē>, <ì>, <ĩ>, <ï>, <î>, <i>, <í>, <ĩ>, <ī>, <ỹ>, <ó>, <ò>, <ô>, <ō>, <ö>, <ú>, <ù>, <û>, <ü>, <ũ>. The following graphemes are found only in the root: <á>, <ă>, <â>, <ō>, <ū>.

The following are found in the inflection: <ā>, <à>, <a>, <ē>, <ě>, <é>, <è>, <ê>, <ẽ>, <ę>, <ę>, <ę>, <ę>, <i>, <ì>, <î>, <ó>, <ò>, <ô>, <ö>, <ú>, <ù>, <û>. The following letters are found only in the inflection: <ā>, <ě>, <ẽ>, <ę>, <ę>.

The following graphemes exclusively indicate the Samogitian phonetics: <á>, <ă>, <â>, <à>, <a> (inflection), <é>, <è>, <ē>, <ě>, <ę>, <ó>, <ò>, <ú>, <ù>, e.g.: *onžiāmęs* ~ ant žemės 'on the ground' 20, *zāmin* ~ žemyn 'down' 35, *žāmin* ~ žemyn 'down' 19, *isz senā* ~ iš seno 'from old times', *ont stalq* ~ ant stalo 'on the table' 2, *teep dédei* ~ teip didžiai 'so great' 22, *nuzèminimas* ~ nužeminimas 'derogation' 20, *Jusòpats* ~ Juozapatas 'Juozapatas' 49, *grįžtūs* ~ grįžtas 'coming back' 34, *dawēna* ~ davena 'dovana' 'present', *knebiniejėms* ~ *knebinėjimas* 'picking', *spęglelis* ~ speglelis 'needle', *dógnós* ~ dugnas 'bottom', *stebòklingas* ~ stebuklingas 'magic' 51, *essús* ~ esąs 'being' 31, *džiaugs mùs* ~ džiaugs mas 'džiaugs mas' 'joy' 18.

These compound letters indicate a sound according to their graphical expression, e.g. the sound [a] is indicated by the grapheme <a> with diacritics, etc., this also can be said about dialectal sounds (except for the graphemes <á>, <ă>, <â>, e.g.: *onžiāmęs* ~ ant žemės

‘on the ground’ 20, *zâmin* ~ *žemyn* ‘down’ 35, *zámin* ~ *žemyn* ‘down’ 19), e.g.: the sound [e] is indicated by the graphemes <é>, <è>, <ẽ> and <ę>, <ę>, the sound [i] – <î>, <ì>, the sound [o] is indicated by the graphemes <ó>, <ò>, <ú> and <ù>: *atémù* ~ *atimu* ‘take back’ 2, *wèriszkas* ~ *vyriškas* ‘manly’ 36, *dawēna* ~ *davena* ‘dovana’ ‘present’, *knebiniejęms* ~ *knebinėjimas* ‘picking’, *spęglelis* ~ *speglelis* ‘needle’, *Rqd maiszì kauszq* ~ *randa maiše kaušq* ‘finds a scoop in the forest’ 19, *siuboute orî* ~ *siūbuoti ore* ‘swing in the air’ 4, *Dólké* ~ *dulkė* ‘dust’, *óssegimas* ~ *užsegimas* ‘fastener’, *stebòklingas* ~ *stebuklingas* ‘magic’ 51, *nežinús* ~ *nežinąs* ‘not knowing’ 26, *dziaugsmus* ~ *džiaugsmas* ‘džiaugsmas’ ‘joy’ 18.

When writing *diphthongs*, Daukantas followed more various traditions – some graphemes which indicate the diphthongs [ai] and [ei] were written according to the tradition of *Kozonius*, whereas the graphemes <aa> and <ee> were spelled according to Pabrėža’s spelling. The spelling of these two diphthongs was influenced by monophthongization to a greater degree compared to the spelling of compound graphemes.

The spelling of the diphthong [ie] allowed for the explanation of the main reason beyond the letters with the diacritics <ei> and <ij> – vocalism of the following syllable. This has never been explained before.

A huge link between *Žodrodys* and *Prasma* distinguishes the spelling of diphthongs from other graphemes. It is considered to be a starting point for the change in the spelling of <ei> type digraphs as well as <aa> and <ee> digraphs. *Žodrodys* can be considered as a transitional work where <ei> and <ij> type letters are used. Apparently, the Lithuanian headlines of the publication *Epitome Historiae Sacrae* were translated by Daukantas a little bit later, after he decided to indicate the northern Samogitian [ei] mostly with <ij> type digraphs. The largest number of the digraphs <aa> and <ee> (Subačius stated that after *Prasma* Daukantas had no longer used these graphemes) found in the first dozen of pages of *Žodrodys*, although some are found in further pages as well, makes one to believe that the author started to write *Žodrodys* when *Prasma* was almost finished. The Lithuanian headlines of the publication *Epito-*

me *Historiae Sacrae* were translated later, when the spelling of Aukštaitian diphthongs [ai] and [ei] became more prevalent.

The transition from the grapheme <ou> to the grapheme <û> in the hand-written dictionaries – the latter is used almost as often as <ou> – is also a distinctive feature of the spelling of diphthongs. Based on this letter it can be supposed that from 1846 Daukantas started using this letter again and began the compilation of both of his hand-written dictionaries.

The diphthong [au] and its spelling variations enable one to speak of sparse prosody cases in the early lexicography of Daukantas which have not yet been discussed by other scientists. The following letters are had in mind <áu>, <aù>, <aw>, <ău> and <aũ>, especially those with the stressed second component of the diphthong, and the hand-written LL dictionary, where the minimum pair not mentioned elsewhere was found and the diacritics of the graphemes <Ău> and <Āu> differ just like their meaning, e.g.: *Āusztī* ~ aušti ‘nušvisti’ ‘dawn’ ir *Āusztī* ~ aušti ‘vēsti’ ‘get cool’.

The spelling of the mixed diphthongs [am] and [an] as <om>, <on>, <ón>, <um>, <ùm>, <un> and <ùn> in the early lexicography of Daukantas helps to define one of the major difference between the dialects of Kretinga and Telšiai people.

Phonetic spelling of *consonants* is realized through phonetic expressions – assimilation, contraction and specific diacritical marks which are typical of consonants – ticks, dots. A part of the spelling is related only to the Samogitian phonetics (e.g. *svelnus* ~ švelnus ‘gentle’).

IV. DIFFERENTIAL AND OTHER SPELLING PRINCIPLES

The differential spelling principle is realised through vowel graphemes with and without diacritics. Letters without diacritics denote both Aukštaitian and Samogitian phonetics. Letters with diacritics are distinguished by one grapheme indicating more than one case. It should be noted that different graphemes indicate the same inflections but not the same phonetics, e.g.: (e.g., singular accusative or

plural genitive). In some cases the differential spelling principle helped to distinguish Aukstaitian and Samogitian phonetics more clearly – the position of the inflection helped with that.

When using graphemes with diacritics, Daukantas followed the tradition of Lithuanian Minor and other authors, e.g.: singular genitive and accusative as well as plural genitive cases.

Phonetic expressions also helped with the expression of this principle.

V. CONCLUSIONS

1. The phonetic and differential spelling principles, less often the morphological, historical principles, prevail in the early lexicography of Daukantas. The complex and single vowel letters were spelled following the phonetic, historic and differential spelling principles. The diphthongal letters were spelled according to the phonetic principles, whereas the consonant letters – according to the phonetic and morphological spelling principles. Usually Daukantas spelled phonetically.
2. Speaking of the use of diacritical marks and geminates, the inventory of Daukantas early lexicography letters is related to the tradition of Lithuania Minor – he followed the works of Daniel Klein, the Lithuanian Proper spelling elements found in Daukantas' spelling came from Mikalojus Daukša, Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Jurgis Plateris and Kiprijonas Nezabitauskis-Zabitis. The spelling features were adopted inconsistently. In this context Daukantas appears as a reformer: in each of his dictionaries he introduced new letters and gave them new meanings. <ë> and <ĩ> were found only in *Žodrodys*, whereas <ę>, <ê>, <ę> + (<ē>, <ĩ>, <ũ>) were used only in MLL and <ỹ>, <ũ> + (<ē>, <ĩ>, <ũ>) – in LL. The abundance of diacritical marks distinguishes Daukantas from the Samogitian writing.
3. The phonetic principle was applied to denote the following:
 - 1) diacritical marks that unlike the diacritical marks used in Lithuania Minor do not mark a stress. The majority of the complex letters of the early lexicography were, first of all, used to

denote the Aukštaitian phonetics, namely <à, ā, ą, ê, ē, ì, î, í, ĭ, ĭ, ĭ, î, ô, ô, ô, û, ü, ū, ū, ū, ū> (20). The following letters are used to denote both the Samogitian and Aukštaitian phonetics: <é, è, ě, ò, ó, ú, ù>. The following letters exclusively indicate the Samogitian phonetics: <á>, <ă>, <â>, <â>, <ą>, <é>, <è>, <ē>, <ě>, <ę>, <ó>, <ò>, <ú>, <ù>. The letters that denote the Aukštaitian phonetics are qualitatively dominant.

- 2) some complex letters have one meaning, whereas some of them, namely <á, â, é, è, ì, î, ò, ó, ù, ú>, have two or more meanings. Although inconsistently, a sound denoted by a certain letter is, first of all, also influenced by the acute or grave accent; quite often the letter denotes a sound with the Samogitian stress (both shifted and secondary). Most of such cases appear in the printed dictionary. It has been found that they have several more new meanings especially in *Žodrodys*.
4. The diphthongal letters are more Samogitian and this is reflected in the spelling. The diphthongs [ie], [uo], [ai] and [ei] are spelled in Samogitian, whereas the diphthongs [oi] and [ui] – in Aukštaitian. A dialect may be recognized more from diphthongal letters (both diphthongs and mixed diphthongs) than from complex letters.
5. The monophthonged diphthongs [ai] and [ei] resulted in numerous spelling variations. In *Žodrodys* the diphthongs [ai] and [ei] are spelled as <ai>, <ay>, <aj>, <ei>, <ey>, <éy>, <iey> and <éi> and the monophthonged diphthong [ai] is spelled as <a>, <ą>, <e>, <è>, <e'> and <ē> as well as <aa> and <ee>.

The monophthongization of the diphthongs [ai] and [ei] and especially the fact that they have been denoted by the digraphs <aa> and <ee> (there are plenty of them in the first ten pages of *Žodrodys*, though some are found in further pages as well) show that the author started writing *Žodrodys* when *Prasma* was almost finished. The Lithuanian headlines of the publication *Epitome Historiae Sacrae* were translated later, when the spelling of the Aukštaitian diphthongs [ai] and [ei] became more prevalent. A word's place in *Žodrodys* also had a great influence.

6. Vocalism of the following syllable is the main reason for spelling the diphthong [ie] as both diphthongal letters <ei> and <ij>. The

<ei> type character is followed by [a] in the immediate syllable; this character is also used at the end of the word. The <ij> type character and its variations are usually used when the following syllable contains the sounds [u] or [uo], [i], [iː] and [ie]. Lenkimai, where Daukantas was born, is situated very close to the border between the northern Samogitians of Kretinga and the northern Samogitians of Telšiai, therefore the mix of some dialectal features is also probable.

The use of the <ei> diphthongal characters in *Prasma* published in 1837 is more varied and frequent compared to *Žodrodys*, which was published one year later. After 1838 the character of this type disappeared from Daukantas' dictionaries almost altogether. Thus, *Žodrodys* may be considered to be a transitional Daukantas' work, from the early to the late lexicography, which contains the <ei> and <ij> type characters. The Lithuanian headlines of the publication *Epitome Historiae Sacrae* were translated by Daukantas a little bit later, after he decided to indicate the northern Samogitian [ɛi] mostly with the complex letter <ij> type characters.

7. There is a transition from the diphthongal character <ou> to <û> in the hand-written dictionaries, where the latter is used almost as often as <ou>. Based on this character it can be supposed that from 1846 Daukantas started using this character again and began the compilation of both of his hand-written dictionaries.
8. The diphthong [au] and its spelling variations enable the illustration of few prosody cases in the early lexicography of Daukantas. Those are the following: <áu>, <aù>, <aw>, <äü> and <aũ>, especially those with the stressed second component of the diphthong and the minimum pair not mentioned elsewhere with different diacritics of the characters <Äu> and <Äu> and their meaning, e.g.: *Äusztĩ* ~ aušti 'nušvisti' 'dawn' ir *Äusztĩ* ~ aušti 'vèsti' 'get cool' (source: LL dictionary).
9. The spelling of the mixed diphthongs [am] and [an] as <om>, <on>, <ón>, <um>, <ùm>, <un> and <ùn> in the early lexicography of Daukantas helps to define one of the major difference between the dialects of Kretinga and Telšiai people. Other diphthongs were spelled in the Aukstaitian manner.

10. The phonetic writing of consonants with specific diacritical marks – ticks, dots – reflects the phonetic phenomena – assimilation and contraction. A part of the spelling is related only to the Samogitian phonetics (e.g. *svelnus* ‘gentle’).
11. The letters <à, ą, é, è, ê, ę, ú, ù, û, i, î> written based on the differential spelling principle indicate one or more cases. A few letters that denote the past simple participle, namely <è, é, ê, ę>, may be distinguished from the rest of them. The following letters are found only in the inflection: <ā>, <ě>, <ê>, <ê>, <ę>. The traditional inflection characters found in old writings are used in the early lexicography of Daukantas in the same way; those are the singular genitive and accusative cases and the plural genitive case).
12. The consonants that are placed between the prefix and the root are spelled morphologically.
13. To generalize the use of the complex characters in the early lexicography, it can be confirmed that it became increasingly simpler in Daukantas’ dictionaries from 1838 to 1846 – there were less characters with diacritical marks and the use itself became more universal. One of the reasons beyond that may be the nature of compiling the dictionaries as *Žodrodys* was printed, while the other two – LL and MLL – were hand written.

Contrary to the vowel letters, the consonant letters did not change in the early lexicography.

14. In the context of the orthographic history the spelling of Daukantas’ early lexicography seems to be not fully formed and multi-varied. The abundance of letters with diacritical marks, geminates and solitary cases of prosody bring him closer to the tradition of Lithuania Minor. The spelling-pronunciation rules provided in his textbooks *Prasmą lotinų kalbės* (1837) and *Abecielą lietuvių-kalnienų ir žiamajtių kalbos* (1842) highlight the links with Daukantas’ lexicographical (and other) works and proves him to be a developer and standardiser.

I. ĮVADAS

Darbo objektas yra Simono Daukanto ankstyvosios leksikografijos ortografijos principai ir jų realizacija, t. y. kaip ir kokiomis grafinėmis priemonėmis reiškia fonetinė informacija ir kokie tokios ortografijos principai.

Tiriamasis laikotarpis apima 1838–1842 metus (pagal žodynų išleidimo ar spėjamas anksčiausias parašymo datas). Ankstyvajai leksikografijai priskirtinas *Žodrodys*, išspausdintas leidinyje *Epitome Historiae Sacrae* (1838). Tai buvo verstinis, religinio turinio darbas, kurio lietuviškų antraščių rašybos medžiaga papildomai pateikiama prie *Žodrodžio* rašybos duomenų. Šiam laikotarpiui priklauso ir rankraštiniai *Lenkų-lietuvių* ir *Lietuvių-lotynų kalbų* žodynai (atitinkamai parašyti 1839–1842 arba 1846 metais bei 1842 ir 1850, pildyta po 1851 metų. Darbe remtasi ir disertacijos autorės sudarytais dviem indeksais iš tiriamojo šaltinio *Žodrodžio* ir *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškų antraščių.

Temos problemiškas. Vienas didžiausių XIX a. rašybos reformuotojų ir inovatorių buvo Daukantas. Jis buvo pirmasis, rašęs tik lietuvių (žemaičių) kalba. Daukantas, ėmęsis sudarinėti savo rašybos sistemą, įsivedinėjo iki tol savo darbuose nevartotus rašmenis, juos normino, aiškino jų vartoseną, tačiau rašybos taisykles pateikė tik vadovėliuose *Prasmą lotinų kalbės* (1837 metai) ir *Abecielą lietuvių kalnienų ir žiamajtių kalbos* (1842 metai). Daukanto tyrėjų darbuose aptarta Daukanto rašybos medžiaga sukuria aiškos, sistemingos rašybos vaizdą, o ne visai su šia medžiaga sutampantys ankstyvosios leksikografijos rašybos duomenys sudaro prielaidas naujam tyrimui. Daugiausiai tai lėmė rašmenų daugiafunkciškumas, kuris rodo tik pradinį rašybos kūrimo ir rašmenų paieškos etapą, kuris detaliau aptariamas darbe.

Remiantis tyrimo duomenimis reikia pasakyti, kad Daukanto sudėtiniai rašmenys vartojami ne tik jo taisyklėse nurodytomis reikšmėmis, rašmenys vartojami nevienareikšmiškai. Daukanto raštų tarminį mišinį pastebėjo jau Antanas Baranauskas su Kazimieru Jau-niumi, kurie apie tai informavo Hugo Weberį.

Siekiant išsiaiškinti pagrindines Daukanto rašmenų reikšmes, vartosenos ypatybes ir buvo pasirinkta ši tema.

Darbo aktualumas ir naujumas. Darbu siekiama užpildyti ankstyvosios Daukanto leksikografijos rašybos tyrimų spragą ir nustatyti šio rašybos etapo kūrimą(si) bendrame XIX amžiaus rašybos formavimosi kontekste. Tyrimo rezultatai padės Daukanto ir apskritai XIX amžiaus lietuvių ortografijos tyrimams. Remiantis išsamia rašmenų vartosenos analize galima bus plėtoti kitų Daukanto darbų rašybos tyrimus, ieškoti įtakos vėlesniems norminiams darbams, rašybos raidai.

Disertacijoje pirmą kartą išsamiai analizuojami visi ankstyvosios Daukanto leksikografijos rašmenys, pateikiamas jų inventoriųs, vartosenos, funkcijos, grafikos ir fonetikos tarpusavio ryšiai, rašybos principų realizacija.

Darbo tikslas. Daukanto grafematikos ir fonetinės informacijos santykio analizė bei painios Daukanto rašmenų sistemos principų, raidos, kokybės bei ryšių su amžininkų rašyba nustatymas, Daukanto kaip rašybos reformuotojo indėlio išryškinimas.

Darbo uždaviniai:

- 1) pateikti Daukanto ankstyvosios leksikografijos darbuose vartotų rašmenų inventoriųs,
- 2) nustatyti rašmenų ir fonemų santykį (kokį fonetinį turinį gali turėti viena ar kita grafinė forma),
- 3) nustatyti grafematikos ir morfologijos ryšį,
- 4) apibrėžti rašmenų funkcijas, raidą, ryšius su Daukanto pateiktais rašmenimis ir jų fonetine verte Daukanto ankstyvojoje leksikografijoje.

Tiriamoji medžiaga. Be pagrindinių tyrimo objektų (*Žodrodžio* ir lietuviškų *Epitome Historiae Sacrae* antraščių, *Lenkų-lietuvių* ir *Lietuvių-lotynų* kalbų žodynų), disertacijoje remiamasi nagrinėjamuoju laikotarpiu parašytais vadovėliais *Prasmą lotinų kalbôs* (1837) ir *Abe-ciela lĭtjuwiû-kalnienû ir žiamajtiû kalbos* (1842), jų rašybos, ypač *Prasmos*, duomenimis pasiremta tik analizuojant dvibalsius [ie] ir [ai], [ei], nes tai padėjo patikslinti rašmenų vartosenos ribas. Papildomai remiamasi Daukanto vertimu *Pasakas Phedro* (rankraštis datuojamas 1824, išspausdintas 1846), istoriniais veikalais *Budą senowęs-lĕtjuwiû kalnienû ir žamajtiû* (1845), *Giwas didiujû karwaidû senowês* (1846) ir *Istorija žemaitiška* (1834).

Spausdinto ir rankraštinų žodynų lemtų reikšmės aiškinamos remiantis skirtingais šaltiniais. *Žodrodžio* ir *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškų antraščių pavyzdžiai pateikiami taip, kaip yra sudarytuose indeksuose, kur reikšmės aiškinamos remiantis Kazimiero Kuzavinio *Lotynų-lietuvių* kalbų žodynu 2007 (¹1996). Šiuo žodynu taip pat remiamasi aiškinant rankraštinio *Lietuvių-lotynų* žodyno žodžių reikšmes. *Lenkų-lietuvių* rankraštinio žodyno lietuviškos reikšmės pateikiamos iš *Lietuvių kalbos žodyno* elektroninio varianto (www.lk.lt) bei Barbaros Kalėdos ir Algio Kalėdos *Lietuvių-lenkų, lenkų-lietuvių kalbų žodyno* = *Słownik litewsko-polski, polsko-litewski* (2007).

Tiriamajam laikotarpiui, remiantis Jono Kruopo duomenimis, priskirtina ir pora smulkių leksikografinių darbų, tačiau jais nepasinaudota dėl nepakankamai aiškaus datavimo. Tai vadinamasis *Vocabularium* (SD 27), rankraštinis žodžių sąrašas, kaip nurodo Kruopas, sudarytas iš graikiškų, prancūziškų, lietuviškų žodžių. Sprendžiama, kad jis sudarytas po 1839 metų. Kruopo teigimu, dėl netvarkingos teksto stuktūros ir apimties šis darbas nelaikytinas lyginamojo žodyno bandymu. Kitas darbas – *Medžiaga lietuvių kalbos leksikografijai* (SD 15) – taip pat aprašytas Kruopo. Įvairios šio rankraščio dalys datuojamos skirtingai, nuo 1837 iki 1861 metų. Minėta leksikografinė medžiaga susideda iš lietuviškų ir vokiškų, taip pat prūsiškų žodžių su vokiškais ir lietuviškais atitikmenimis.

Darbe daug remiamasi XVI–XVIII a. autorių, žemaičių rašyba, nes be šio pagrindo būtų sudėtinga pateikti ir Daukanto rašybos analizę, jos pobūdį.

Tyrimo metodai. Darbe taikomi deskriptyvinis, analitinis ir komparatyvinis tyrimo metodai. Nustatant kiekvieno rašmens reikšminę sklaidą, remiamasi distribucijos metodu. Analizuojant rašmenis taip pat taikoma kiekybinė ir kokybinė duomenų analizė.

Tyrimas pradedamas rašmenų formaliąja analize, po to vertinama fonetinė informacija. Pagrindinis dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių aprašo principas – struktūrinių elementų vertės nustatymas paisant subordinacijos. Tik sutartinis dvigarsis [uo] vertinamas pradedant grafinės vertės apžvalga ir baigiant fonologine garso analize, nes tokiu būdu galima lengviau išlaikyti analizės sistemą. Daugiausiai dėmesio

skiriama sudėtinių rašmenų analizei, o rašmenys be diakritikų aptariami labai glaustai, paminint pagrindines fonetines ypatybes.

Disertacijos struktūra. Darbą sudaro įvadas, 3 skyriai ir išvados. Analizuojant medžiagą nuo rašmenų einama link jų teikiamos fonetinės informacijos. Pagrindinis dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių aprašo principas – nuo dvigarsio prie jį žyminčio rašmens.

Kiekviena darbo dalis baigiama dalinėmis išvadomis, jų skyreliai – apibendrinimais, o viso darbo pabaigoje pateiktos galutinės išvados. Po jų pateikiamos gramatinės santrumpos, šaltiniai ir literatūra, 10 iliustracijų ir 26 lentelių sąrašai, kiti priedai.

Ginamieji teiginiai.

1. Daukanto ankstyvosios leksikografijos rašmenų inventorių nebuvo pastovus. Be visiems žodynams bendrų rašmenų, kiekviename jis įsivesdavo naujų.
2. Dalis rašmenų Daukanto buvo perimti formaliai, t. y. perimtas rašmuo su pagrindine reikšme ir papildomai priskirta kitų reikšmių, ne visada paaiškintų taisyklėse.
3. Pagrindinė dvibalsio [ie] rašymo abiem dvibalsiniais rašmenimis <ei> ir <ij> priežastis – tolesnio skiemens vokalizmas, rodantis šiaurės žemaičių kretingiškių tarmės ribas su šiaurės žemaičiais telšiškiais.
4. Diakritikai nebuvo specialiai skirti kirčiui žymėti. Daukanto ankstyvojoje leksikografijoje prozodijos faktų nedaug, jie susiję su dvibalsiu [au] ir jo rašybos variantais.

II. TYRIMŲ APŽVALGA

Daukanto ankstyvosios leksikografijos ortografijos principai, jų realizacija iki šiol nebuvo nuosekliai tirti. Analogiškai vieno lietuvių autoriaus visos arba tam tikro laikotarpio rašybos tyrimai aprašyti atskiruose straipsniuose arba knygose. Daukantas savo vadovėliuose (1837, 1842) tik pateikė rašybos taisykles, kuriomis bei kitais Daukanto darbais remdamasi Birutė Vanagienė Daukanto *Raštų* redak-

cinėse pastabose išskyrė du rašybos principus – fonetinį ir kilminį. Kiti mokslininkų tyrimai daugiausia susiję su siauresne nagrinėjamosios temos sritimi – Daukanto fonetine rašyba. Jonikas yra aptaręs Daukanto rašybos šaltinius (tai Daukšos, Konstantino Sirvydo, Kristijono Gotlybo Milkaus darbai) ir susistemines kai kurių Daukanto darbų (*Būdo*, *Pasakų Phedro*) ir Daukanto vadovėlių *Prasmos* ir *Abeciėlos* duomenis. Jis aprašė Daukanto vartotą raidyną, kurio rašmenimis žymėti tam tikri pajūrinių žemaičių (dab. šiaurės kretingiškių) tarmės garsai, nors pasitaikydavo ir kitų tarmių lyčių, pirmiausia aukštaičių vakariečių. *Abeciėloje* esantis Daukanto rašmenų inventorius Petro Joniko laikomas pagrindiniu, nes jis sudarytas remiantis lotyniškuoju raidynu.

Remdamasis *Abeciėla* ir kitais Daukanto raštais, Jonikas apibendrinio Daukanto nuostatą, kad „visas lotynų raides reikia vartoti su diakritiniais ženklais, nes žemaičių kalboje yra daugiau balsių nei lotynų kalboje“, pateikė ir rašmenų su diakritikais fonetinius atitikmenis, pvz., rašmuo <û> skirtas ir žemaičių, ir aukštaičių fonetikai išreikšti. Joniko darbe pateikta ir kai kuriuose Daukanto darbuose esančių rašmenų kilmė: <ê>, <î>, <ô>, <û>, <ũ> randami ir Daukšos raštuose, ir Mažosios Lietuvos gramatikose (išskirtinai Kleino), rašmuo <ó>, matyt, perimtas iš lenkų raidyno. Jonikas taip pat analizuoja dvibalsių [ai], [ei], [ui], [oi] rašymą, giliau pažvelgia į sutaptinių dvibalsių [ie], [uo] rašybą, jos raidą, aptaria priebalsinius rašmenis <ż, ź, ż ir Z>, skirtus garsui [ž] žymėti, bei nelietuviškos kilmės <f, h, q, x>.

Kiek vėliau buvo atlikta keletas smulkesnių fonetinės rašybos tyrimų. Vanagienė aprašė <j> rašymą vietoj <i> dvibalsiuose bei kai kuriuos lenkiškus rašmenis <cz>, <s>, <z>, <ł>, <w>, <ż>, <ź>. Giedrius Subačius pateikė keletą faktų apie dvibalsių su *i* (*ai*, *ei*, *oi*, *ui*) rašybą. Lietuviškosios *Epitome Historiae Sacrae* antraštės trumpai buvo pristatytos Kruopo, Subačius aptarė jose rašomą <ó> ir dvibalsinius rašmenis <ai>, <ei>. Apie dvibalsių [uo], [ui], [ie] rašybą antraštėse rašė Roma Bončkutė, o pasitaikiusį rašybos nevienodumą ji traktavo kaip spausdinimo netikslumus.

Vanagienė savo darbuose pateikė ir keleto sudėtinių rašmenų vartosenos paaiškinimus: su graviais <à>, <è> (kurie vartojami greta

<aj>, <ej>) Daukantas žymi galūninius dvibalsius [ai], [ei] (*pernà* ~ pernai, *skaugè* ~ skaugiai), taip pat skiria moteriškosios giminės daugiskaitos galininką (*wijtàs* ~ vietas, *girrès* ~ gires, vard. girė) nuo vardininko (*wijtas* ~ vietos, *girres* ~ girės); rašmenį su akūtu <á> Daukantas kartais rašo vietoj aukštaičių <e> (*žámaj* ~ žemai); <ë> pasitaiko vietoj aukštaitiško dvibalsio <ie> (*Lėtuwius* ~ lietuvius); <ĩ>, <ó> (<ú>) būna vietoj siaurųjų neįtemptųjų žemaitiškų <i>, <u> (*sóťikósĩ* ~ sutikusi, *skaugús* ~ skaugus); <ô>, nors labai retai ir nenuosekliai, rašo vieto žemaitiško <uo> (*ôro* ~ oro, *ryžôs* ~ ryžos, taip pat kirčiuotoje vienaskaitos kilmininko linksnio galūnėje *brąn-dôs* ~ brandos); dvibalsį [uo] (jo tarmės [uo]) žymi ir <ũ> (*kũksztq* ~ kuokštą). Pasak Vanagienės, Daukantui būdinga ir nosinių <a>, <ę> mišriuosiuose dvigarsiuose rašyba, pvz.: *qmžinq* ~ amžiną, *ant* ~ ant, *szwęntino* ~ šventino. Iš ilgųjų balsių Daukantas skiria [i], kurį žymi rašmeniu <y>, bet ne visada nuosekliai.

Jonikas pastebi, kad Daukanto noras skirtingai žymėti vienaskaitos kilmininko ir daugiskaitos vardininko linksnius <a> ir <ô> rašmenimis yra nusižiūrėtas iš Mažosios Lietuvos raštų ir gramatikų. Rašmenys su diakritikais <ô, û, ę, à, è>, iš dalies <ą, į> nurodomi kaip turintys morfologinę reikšmę. Rašmuo <ą> rašomas vienaskaitos galininke, <ę> – vienaskaitos kilmininke ir galininke, būtojo kartinio laiko III asmenyje. Vanagienė taip pat aptaria porą rašmenų su diakritiniais ženklais, kuriais Daukantas stengiasi tiksliau išskirti morfologines formas, tai daugiskaitos kilmininkui žymėti skirtas <ũ>, pvz.: *spejgũ* ~ speigų, bei vienaskaitos galininkui reikšti skirtas <į>, pvz.: *ugni* ~ ugnį.

XIX amžiaus pirmojoje pusėje iškilus žemaičių bendrinės kalbos idėjoms iki tol Didžiojoje Lietuvoje paplitusi rašyba, ypač raidynas, pradėti reformuoti. Vienas didžiausių to meto rašybos reformuotojų ir inovatorių buvo Daukantas. Jis buvo pirmasis, rašęs tik lietuvių (žemaičių) kalba. Daukantas, ėmęsis sudarinėti savo rašybos sistemą, įsivedinėjo iki tol savo darbuose nevartotus rašmenis, juos normino, aiškino jų vartoseną, tačiau rašybos taisyklės pateikė tik vadovėliuose *Prasmą lotinû kalbôs* (1837 metai) ir *Abeciela lijtuiwî-kalnienû ir žiamajtiû kalbos* (1842 metai), t. y. daug vėliau, nei pradėjo keisti

pačią rašybą. Daukanto pasirinkta rašybos reformavimo sistema nebuvo sklandi. Jis kaitaliojo rašybą „bene daugiau ir dažniau nei bet kuris kitas XIX a. lietuvių kultūros veikėjas“, neturėjo labai tvirtos nuostatos, kokią bendrinę kalbą reikėtų kurti, kokias normas vienodinti, toleravo rašomosios kalbos variantiškumą. Siekdamas savo kuriamai rašomajai kalbai sudaryti atitinkamą raidyną, Daukantas vadovavosi dviem aplinkybėmis: norėjo pažymėti kai kuriuos savo žemaičių tarmės garsus ir tam tikras morfologines kategorijas rašmenimis.

Iš daugumos aukščiau pateiktųjų darbų, siekdamas sudaryti savią rašmenų inventorių, tiksliau išreikšti tarminius garsus, Daukantas perėmė ir sudėtinių rašmenų. Jonas Palionis nustatė, kad iš Daukšos ir Rytų Prūsijos gramatikų perimti šie rašmenys: <á>, <à>, <é>, <è>, <ê>, <î>, <ĩ>, <ó>, <ô>, <ú>, <ù>, <û>, o <â>, <ë> yra nusižiūrėti iš kitų šaltinių, kurių mokslininkas nenurodo. Rašmuo <û> jau Martyno Mažvydo buvo perimtas iš čekų, o iš lenkų – nosinės raidės <q>, <ę>. Sekdamas Pabrėža Daukantas ėmė vartoti ir rašmenį <ó>, atėjusį iš XVI amžiaus ir vartotą jau Mažvydo. Taigi didžioji dalis rašmenų yra skolintos iš Mažosios Lietuvos raštų, tačiau krenta į akis, kad pirmiausia šie rašmenys Daukanto buvo perimti formaliai, t. y. perimtas rašmuo su pagrindine reikšme, kuriam papildomai priskiriamos kitos reikšmės.

Daukantas balsius rašė fonetiniu pagrindu, bet galūnėje, kur reikėjo rašte atskirti vienodas garsines lytis, pasiremia ir morfologiniu, tiksliau, diferenciniu principu. Tuo fonetiniu pagrindu Daukantas rašo kai kuriuos rašmenis su diakritikais, kuriuos jis įsivedė savo tarmės garsams tiksliau pavaizduoti. Prie balsiai nuo pat pirmųjų lietuviškų raštų pasirodymo per visą XVI–XVII a. buvo rašomi dviem principais: fonetiniu (t. y. taip, kaip buvo tariami; taip rašydavo Jonas Bretkūnas prie balsius, ypač skardžiųjų sandūroje su dusliaisiais ir atvirkščiai) ir morfologiniu (t. y. stengiantis vienodai rašyti juos tose pačiose morfemose, nors skirtingose pozicijose jie būtų skirtingai tariami).

Balsinių rašmenų aptariamuosiuose žodynėliuose inventorių nėra vienalypis. Jį sudaro rašmenys be diakritikų ir sudėtiniai rašmenys. Pagrindiniu pilniausiu tiriamojo laikotarpio balsinių rašmenų inventoriumi laikytinas vartotas vieninteliame spausdintame

Daukanto žodyne *Žodrodyje* ir ten esančiose lietuviškose *Epitome Historiae Sacrae* antraštėse. Kitų žodynėlių inventoriai šiek tiek skiriasi. Sudėtinių rašmenų išsamiausiu inventoriumi galima laikyti vartotą ir *Žodrodyje*, ir LL žodynėlyje (čia yra po 30 rašmenų). Jie skiriasi tik vienu kitu rašmeniu, MLL jų rasta tik 26, o *Epitome Historiae Sacrae* 14.

III. FONETINIS RAŠYBOS PRINCIPAS

Fonetinis rašybos principas pirmiausia reiškiamas diakritiniais ženklais – jie nurodo tiek aukštaitišką, tiek žemaitišką fonetinį ypatybę, pvz.: *twóra* ~ tvora ar *dawēna* ~ davena ‘dovana’. Didelės įtakos turi žodžio vieta spausdintame žodyne *Žodrodyje* – pirmoji darbo dalis yra labiau sutvarkyta nei antroji.

Fonetiniai tarmės reiškiniai atsispindi šaknies ir galūnės rašyboje. Dažniausiai vienas rašmuo žymi vieną garsą, neretai ir porą (pvz., ilgąjį ir trumpąjį), tačiau kartais vienam garsui reikšti vartojami keli rašmenys.

Patys diakritiniai ženkleliai šiuose Daukanto darbuose kirčiui žymėti specialiai nenaudoti, tačiau sutampa su pabrėžiamu skiemeniu. Neretai diakritiniai ženklai paryškina garso ilgumą arba trumpumą (gravis arba akūtas).

Grafiškai tam tikras rašmuo su diakritikais dažniausiai žymi garsą, adekvatų raiškai, pvz.: <à> žymi garsą [ǣ] ir pan. Kito pakilimo garasai, žymimi tuo pačiu rašmeniu, yra vartojami dėsningai arba dėl balsių kaitos, pakilimo (žymi įvairius garso kokybinius atvejus) fonetinių reiškinių, tarminių dalykų. Jų vartoseną nėra atsitiktinė.

Tarp žemaičių autorių Daukantas pasižymėjo rašmenų įvairove. Tarimo principai ir duomenų analizė parodė, kad Daukanto pateiktos vadinamosios taisyklės pritaikomos tik ¼ tam tikro rašmens pavyzdžių.

Vadovėliuose aptartieji rašmenys su nurodytomis reikšmėmis vartojami ir žodynėliuose, tačiau nustatyta, kad juose, ypač *Žodrodyje*, vartojami dar keliomis naujomis reikšmėmis. Rašmenys nuo anksty-

vosios leksikografijos darbų iki tarpinio tarp ankstyvosios ir vėlyvosios leksikografijos žodyno linksta paprastėti. Priešingai nei balsiniai, priebalsiniai rašmenys ankstyvojoje leksikografijoje nekito.

Kiekvienas žodynėlis be bendros rašmenų bazės yra savitas tam tikrais sudėtiniais rašmenimis, tai lemia ir jo parašymo laikas: tik *Žodrodyje* rasta <ë>, <i>, <ı>, <û>, MLL – <ê>, <ę>, <ę̃>, <ę̣>, <ĩ>, <û̃>, LL – <ỹ>, <ĩ̃>, <ũ̃̃>. Visi sudėtiniai rašmenys tikrai var-toti paprastinti fonetikai ir nusakyti tarminius garsus, kaip Daukan-to vadovėliuose buvo rašyta.

Šaknyje (nors pasitaiko ir galūnėje) rašomi šie rašmenys: <á>, <ă>, <â>, <ą>, <é>, <è>, <ê>, <ē>, <ě>, <ę>, <ẽ>, <ì>, <î>, <ï>, <î̃>, <ị̂>, <í>, <ĩ>, <ī>, <ỹ>, <ó>, <ò>, <ô>, <ō>, <õ>, <ú>, <ù>, <û>, <ü>, <ũ>, <ū>. Tik šaknyje rasti šie: <á>, <ă>, <â>, <ô>, <ũ>.

Galūnėje rašomi: <ā>, <à>, <ą>, <ē>, <ě>, <é>, <è>, <ê>, <ę̃>, <ę̣>, <ę̣̃>, <ę̣̣̃>, <î̃̃̃>, <ị̂̃̃̃̃>, <ị̣̂̃̃̃̃̃>, <ó̃>, <ò̃>, <ỗ>, <õ̃>, <ú̃>, <ù̃>, <û̃>. Tik galūnėje rasti rašmenys: <ā>, <ě>, <ę̃>, <ę̣̃>, <ę̣̣̃>.

Išskirtinai žemaitišką fonetiką žymi šie rašmenys: <á>, <ă>, <â>, <ẫ>, <ą̃> (galūnė), <é>, <è>, <ê>, <ě>, <ę>, <ó>, <ò>, <ú>, <ù>, pvz.: *onziāmęs* ~ ant žemės 20, *zāmin* ~ žemyn 35, *zāmin* ~ žemyn 19, *isz senà* ~ iš seno, *ont stalq* ~ ant stalo 2, *teep dédei* ~ teip didžiai 22, *nuzėminimas* ~ nužeminimas 20, *Jusòpats* ~ Juozapas 49, *griz-tùs* ~ grįžtęs 34, *dawēna* ~ davena ‘dovana’, *knebiniejėms* ~ *knebinėjimas*, *spėglelis* ~ speglelis, *dógnós* ~ dugnas, *stebòklingas* ~ stebuklin-gas 51, *essús* ~ esąs 31, *džiaugsmùs* ~ džiaugsmas ‘džiaugsmas’ 18.

Šie sudėtiniai rašmenys žymi garsą pagal savo grafinę išraišką, pvz., garsą [ã] žymi rašmenys <a> su diakritikais ir pan., tai pasaky-tina ir apie tarminius garsus (išskyrus <á>, <ă>, <â>, pvz.: *onziāmęs* ~ ant žemės 20, *zāmin* ~ žemyn 35, *zāmin* ~ žemyn 19), pvz.: garsą [ę] žymi rašmenys <é>, <è>, <ê>, <ě>, <ę>, garsą [ĩ] – <î̃>, <ị̂̃>, garsą [o] žymi rašmenys <ó>, <ò>, <ú>, <ù>: *atémù* ~ atimu 2, *wèriszkas* ~ vyriškas 36, *dawēna* ~ davena ‘dovana’, *knebiniejėms* ~ *knebinėjimas*, *spėglelis* ~ speglelis ‘spyglelis’, *Rqd maiszi kauszq* ~ randa maiše kaušą 19, *siuboute orî* ~ siūbuoti ore 4, *Dólké* ~ dulkė, *óssegimas* ~ užsegimas, *stebòklingas* ~ stebuklingas 51, *nežinús* ~ ne-žinąs 26, *džiaugsmùs* ~ džiaugsmas ‘džiaugsmas’ 18.

Daukantas, rašydamas *dvibalsius*, laikėsi įvairesnių tradicijų – da-
lį rašmenų, žyminčių dvibalsius [ai], [ei] rašė pagal *Kozoniaus* tradi-
ciją, būtent <aa>, <ee> – laikydamasis Pabrėžos rašybos. Šių dvi-
balsių rašybai didesnės įtakos nei sudėtinių rašmenų rašybai turėjo
vienbalsinimas.

Dvibalsio [ie] rašyba leido paaiškinti pagrindinę rašmenų su dia-
kritikais <ei> ir <ij> priežastį – tolesnio skiemens vokalizmą. To iki
šiول niekas nebuvo paaiškinęs.

Dvibalsių rašyba nuo kitų rašmenų išsiskiria tuo, kad čia kaip nie-
kur kitur yra labai didelis *Žodrodžio* ryšys su *Prasma*. Ši rašyba laiky-
tina atskaitos tašku <ei> tipo rašmenų bei <aa>, <ee> rašybos kaitai.
Žodrodį galima laikyti pereinamuoju darbu, kuriame vartojami ir <ei>,
ir <ij> tipo rašmenys. Leidinio *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškas
antraštės Daukantas matyt vertė šiek tiek vėliau, kai šiaurės žemaičių
[ei] jau buvo nutaręs žymėti daugiausia dvibalsinio rašmens <ij> tipo
ženklais. Gausiausiai dvigubų rašmenų <aa>, <ee> (Subačiaus buvo
konstatuota, kad šių rašmenų Daukantas jau po *Prasmos* neberašė)
rasta pirmoje dešimtyje *Žodrodžio* puslapių, nors yra ir tolimesniuose)
leidžia manyti, kad *Žodrodys* pradėtas rašyti bebaigiant *Prasmą*. O
leidinio *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškos antraštės išverstos vėliau,
kai labiau įsigalėjo aukštaitiškų dvibalsių [ai], [ei] rašyba.

Dvibalsių rašyba dar išsiskiria tuo, kad nuo rašmens <ou> ran-
kraštinuose žodynuose jau pereinama prie <ũ>, jis vartojamas beveik
po lygiai su <ou>. Pagal šį rašmenį būtent nuo 1846-ųjų galima
spėti Daukantą grįžus prie šio rašmens ir pradėjus rašyti abu rankraš-
tinius žodynus.

Dvibalsis [au] ir jo rašybos variantai leidžia kalbėti apie negausios
prozodijos atvejus Daukanto ankstyvojoje leksikografijoje, apie ku-
riuos taip pat iki šio mokslininkų nebuvo kalbėta. Turimi omenyje
rašmenys <áu>, <aũ>, <aw>, <ăũ>, <aũ>, ypač su pabrėžtu antruo-
ju dvibalsio sandu, ir rasta niekur nepaminėta minimalioji pora, kur
rašmenų <Ăũ> ir <Āũ> diakritikai ir reikšmė skiriasi, pvz.: *Āusztĩ* ~
aušti ‘nušvisti’ ir *Āusztĩ* ~ aušti ‘vesti’ (iš rankraštinio LL žodyno).

Mišriųjų dvigarsių [am], [an] rašyba sudėtiniais rašmenimis <om>,
<on>, <ón>, <um>, <ùm>, <un>, <ùn> ankstyvojoje Daukanto

leksikografijoje padeda nusakyti vieną iš pagrindinių kretingiškių ir telšiškių tarmių skirtumų.

Fonetinė priebalsių rašyba specifiniais diakritiniais ženklais – varnelėmis, taškeliais – atspindi fonetinius reiškinius – asimiliaciją, kontraktaciją. Dalis rašybos susijusi tik su žemaitiška fonetika (pvz. *svelnus*).

IV. DIFERENCINIS IR KITI RAŠYBOS PRINCIPAI

Diferencinis rašybos principas reiškiamas balsiniais rašmenimis be diakritikų ir su jais. Rašmenys be diakritikų žymi ir aukštaitišką, ir žemaitišką fonetiką. Sudėtiniai rašmenys išsiskiria tuo, kad vienu rašmeniu yra žymimas daugiau nei vienas linksnis. Pabrėžtina tai, kad skirtingi rašmenys žymi tas pačias galūnes, bet nežymi tos pačios fonetikos, pvz.: (vienaskaitos galininkas ar daugiskaitos kilmininkas). Diferencinis rašybos principas kai kuriais atvejais padėjo ryškiau išskirti aukštaitiškąją ir žemaitiškąją fonetiką – tam padėjo galūnės pozicija.

Daukantas, vartodamas sudėtinius rašmenis, rėmėsi Mažosios Lietuvos ir kitų autorių tradicija, pvz.: tai vienaskaitos kilmininko, galininko, daugiskaitos kilmininko linksniai.

V. IŠVADOS

1. Daukanto ankstyvojoje leksikografijoje vyrauja fonetinis ir diferencinis, rečiau morfologinis, istorinis rašybos principai. Sudėtiniai ir paprastieji balsiniai rašmenys rašyti laikantis fonetinio, istorinio ir diferencinio rašybos principo. Dvibalsiniai rašmenys rašyti pagal fonetinį, o priebalsiniai – pagal fonetinį ir morfologinį rašybos principus. Daugiausia Daukanto rašyta fonetiškai.
2. Ankstyvosios Daukanto leksikografijos rašmenų inventorius diakritikais, geminātų vartoseną siejasi su Mažosios Lietuvos tradicija – jis rėmėsi Danieliaus Kleino darbais, Didžiosios Lietuvos

rašybos atgarsiai Daukanto rašyboje atėjo iš Mikalojaus Daukšos, Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, Jurgio Platerio, Kiprijono Neza-bitauskio-Zabičio. Rašybos ypatybės nebuvo perimtos nuosekliai. Šiame kontekste Daukantas išryškėja kaip reformatorius: kiekvie-name žodyne įsivedė naujų rašmenų ir suteikė jiems naujų reikš-mių. Tik *Žodrodyje* rasta <ë>, <ĩ>, MLL – <ę>, <ę̃>, <ę̣> + (<ē>, <ĩ̃>, <ũ̃>), LL – <ỹ>, <ũ> + (<ē̃>, <ĩ̃̃>, <ũ̃̃>). Nuo žė-maičių raštijos Daukantas išsiskiria būtent diakritikų gausa.

3. Fonetiniu rašybos principu žymėti:

1) diakritiniai ženklai, kurie, skirtingai nei Mažosios Lietuvos diakritikai, kirčio nežymi. Dauguma sudėtinių ankstyvosios leksikografijos rašmenų vartojami pirmiausiai aukštaitiškai fo-netikai žymėti, tai <à, ā, ą, ê, ē, ì, î, í, ĭ, ĭ̃, ĭ̄, î̃, î̄, ô, ȯ, ȯ̃, û, ü, ū, ū̃, ū̄> (20). Ir žemaitišką, ir aukštaitišką fonetiką žymi raš-menys <é, è, ě, ò, ó, ú, ù>. Išskirtinai žemaitišką fonetiką žymi <á>, <ă>, <â>, <à>, <ą>, <é>, <è>, <ē>, <ě>, <ę>, <ó>, <ò>, <ú>, <ù>. Kiekybiškai vyrauja aukštaitišką fone-tiką žymintys rašmenys.

2) dalis sudėtinių rašmenų vartojami viena reikšme, dalis žymi dvi ir daugiau, tai rašmenys <á, â, é, è, ì, î, ô, ó, ù, ú>. Nors ir nedėsningai, tam tikru rašmeniu žymimam garsui įtakos pirmiausia turi ir akūto arba gravio ženklas, gana dažnai rašmuo žymi žemaitišku (tiek atitrauktiniu, tiek nukeltiniu) kirčiu kir-čiuotą garsą. Daugiausia tokių atvejų pasitaikė spausdintame žodynėlyje. Nustatyta, kad ypač *Žodrodyje* jie vartojami dar keliomis naujomis reikšmėmis.

4. Dvibalsiniai rašmenys labiau žemaitiški, tai atsispindi ir rašyboje. Žemaitiškai rašomi dvibalsiai [ie], [uo], [ai], [ei]; aukštaitiškai [oi], [ui]. Pagal dvibalsinius rašmenis (tiek dvibalsius, tiek mišriuosius dvigarsius) atpažinti tarmę galima labiau nei iš sudėtinių rašmenų.

5. Suvienbalsinti dvibalsiai [ai], [ei] lėmė gausius rašybos variantus. *Žodrodyje* dvibalsiai [ai], [ei] rašomi rašmenimis <ai>, <ay>, <aj>, <ei>, <ey>, <éy>, <iey> ir <éi>, suvienbalsintas dvibalsis [ai] rašytas <a>, <ą>, <e>, <è>, <e'>, <ē>, taip pat <aa> ir <ee>.

Dvibalsių [ai], [ei] vienbalsinimas ir ypač jų žymėjimas dvirai-džiais <aa>, <ee> (gausieniai jų rasta pirmoje dešimtyje *Žodro-*

džio puslapių, nors yra ir tolesniuose) rodo, kad *Žodrodys* pradėtas rašyti bebaigiant *Prasmę*. Leidinio *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškos antraštės išverstos vėliau, kai labiau įsigalėjo aukštaitiškų dvibalsių [ai], [ei] rašyba. Didelės įtakos taip pat turėjo žodžio vieta *Žodrodyje*.

6. Tolesnio skiemens vokalizmas – pagrindinė dvibalsio [ie] rašymo dviem dvibalsiniais rašmenimis <ei> ir <ij> priežastis. Esant <ei> tipo rašmeniui, iškart po jo einančiame skiemenyje yra [a]; šis rašmuo vartojamas ir žodžio gale. Esant <ie> tipo rašmeniui, iškart po jo einančiame skiemenyje yra [a]; šis rašmuo vartojamas ir žodžio gale. <Ij> tipo rašmuo ir jo variantai dažniausiai vartojami, kai tolesniame skiemenyje yra garsai [u], taip pat [uo], [i], [i], [ie]. Daukanto gimtieji Lenkimai yra visiškai netoli šiaurės žemaičių kretingiškių ribos su šiaurės žemaičiais telšiskiais, todėl galimas ir kai kurių tarminių ypatybių maišymasis.

1837 metais išspausdintoje *Prasmoje* <ei> tipo dvibalsinių rašmenų vartoseną gerokai įvairesnė ir dažnesnė nei po metų išleistame *Žodrodyje*, o po 1838 metų šio tipo rašmuo apskritai beveik išnyksta iš Daukanto žodynų. Taigi *Žodrodį* galima laikyti tarpiniu Daukanto rašybos darbu tarp ankstyvosios ir vėlyvosios leksikografijos, kuriame vartojami ir <ei>, ir <ij> tipo rašmenys. Leidinio *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškas antraštės Daukantas vertė šiek tiek vėliau, kai šiaurės žemaičių [ei] jau buvo nutaręs žymėti daugiausia sudėtinio rašmens <ij> tipo ženklais.

7. Nuo dvibalsinio rašmens <ou> rankraštiniuose žodynuose jau pereinama prie rašmens <ũ>, jis vartojama beveik po lygiai su <ou>. Pagal šį rašmenį būtent nuo 1846-ųjų galima spėti Daukantą grįžus prie šio rašmens ir pradėjus rašyti abu rankraštinius žodynus.
8. Dvibalsis [au] ir jo rašybos variantai pateikia negausios prozodijos atvejus Daukanto ankstyvojoje leksikografijoje. Tai rašmenys <áu>, <aũ>, <aw>, <ău>, <aũ>, ypač su pabrėžtu antruoju dvibalsio sandu, ir niekur nepaminėta minimalioji pora su skirtingais rašmenų <Āu> ir <Āũ> diakritikais ir reikšme, pvz.: *Āusztĩ* ~ aušti 'nušvisti' ir *Āusztĩ* ~ aušti 'vėsti' (iš LL žodyno).

9. Mišriųjų dvigarsių [am], [an] rašyba <om>, <on>, <ón>, <um>, <ùm>, <un>, <ùn> ankstyvojoje Daukanto leksikografijoje padeda nusakyti vieną iš pagrindinių kretingiškių ir telšiškių tarmių skirtumų. Kiti dvigarsiai rašomi aukštaitiškai.
10. Fonetinė priebalsių rašyba specifiniais diakritiniais ženklais – varnelėmis, taškeliais – atspindi fonetinius reiškinius – asimiliaciją, kontrakciją. Dalis rašybos susijusi tik su žemaitiška fonetika (pvz. *svelnus*).
11. Diferenciniu rašybos principu vartoti rašmenys <à, ą, é, è, ê, ę, ú, ù, û, î, î> žymi du ir daugiau linksnių. Iš jų išsiskiria keli rašmenys, žymintys būtojo kartinio laiko dalyvį: tai rašmenys <è, é, ê, ę>. Tik galūnėje rasti rašmenys: <ā>, <ē>, <ĕ>, <ę>, <ę>. Tradiciniai senųjų raštų galūnių rašmenys taip vartojami ir Daukanto ankstyvojoje leksikografijoje – tai vienaskaitos kilmininko, galininko, daugiskaitos kilmininko linksniai.
12. Morfologiškai rašyti priešdėlių ir šaknies sandūroje esantys priebalsiai.
13. Apibendrinant sudėtinių rašmenų vartoseną ankstyvojoje leksikografijoje galima patvirtinti, kad ji nuo 1838–ųjų iki 1846–ųjų Daukanto žodynuose paprastėjo – mažėjo rašmenų su diakritikais, ji tapo universalesnė. Viena iš priežasčių galėjo būti pats žodynų parengimo pobūdis, nes *Žodrodys* buvo spausdintas, kiti du – LL ir MLL rankraščiniai.

Priešingai nei balsiniai, priebalsiniai rašmenys ankstyvojoje leksikografijoje nekito.

14. Daukanto ankstyvosios leksikografijos rašyba raštijos istorijos kontekste atrodo galutinai nesusiformavusi, daugiavariantė. Rašmenų su diakritikais gausa, geminatomis, pavieniais prozodijos atvejais jis artimesnis Mažosios Lietuvos tradicijai. Rašybos-tarimo taisyklės, pateiktos jo vadovėliuose *Prasmą lotinų kalbôs* (1837) ir *Abeciela lietuvių-kalnienų ir žiamajtių kalbos* (1842), išryškina sąsajas su jo leksikografiniais (bei kitais) darbais ir Daukantą liudija buvus kalbos ugdytoju, normintoju.

LIST OF PUBLICATIONS

Publications on the Topic of the Dissertation

1. Gudalienė Birutė 2014: Sudėtinių grafemų <é>, <è>, <ê>, <ë>, <ē> vartosena Simono Daukanto *Žodrodyje*. – *Žmogus ir žodis* 16 (1), 62–69.
2. Gudalienė Birutė 2013: Grafema su pagrindu <a>: sudėtinių grafemų ir fonemų santykis ankstyvojoje Simono Daukanto leksikografijoje. – *Žmogus ir žodis* 15 (1), 58–63. Interneto prieiga: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/didaktinelingvistika/2013/2013.pdf>
3. Gudalienė Birutė 2013: Grafema su pagrindu <e>: sudėtinių grafemų ir morfemų santykis ankstyvojoje Simono Daukanto leksikografijoje. – *Lituanistica* 59. Nr. 2 (92), 91–100. Interneto prieiga: <http://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/2685>.
4. Gudalienė Birutė 2010: Dvibalsių [ai], [ei] atliepinių rašyba Simono Daukanto leidinio *Epitome Historiae Sacrae* lietuviškose antraštėse ir *Zodrodyje* toie kningelieie essontiu žodiù (1838). – *Žmogus ir žodis* 12 (1), 20–27. Interneto prieiga: <http://www.biblioteka.vpu.lt/zmogusirzodis/PDF/didaktinelingvistika/2010/gud20-27.pdf>
5. Gudalienė Birutė 2010: Sutartinio dvibalsio [ie] atliepinių rašyba Simono Daukanto leidinio *Epitome Historiae Sacrae* (1838) lietuviškose antraštėse ir *Zodrodyje* toie kningelieie essontiu žodiù. – *Lituanistica* 56. Nr. 1–4(79–82), 57–69. Interneto prieiga: <http://www.lmaleidykla.lt/lituanistica/2010/1-4/5987>.
6. Gudalienė Birutė 2010: Įvadas. – *Simono Daukanto Žodrodžio ir jo verstų antraščių lietuviškų žodžių indeksai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 9–24.
7. Gudalienė Birutė 2010: *Simono Daukanto Žodrodžio lietuviškų žodžių indeksas*. – *Simono Daukanto Žodrodžio ir jo verstų antraščių lietuviškų žodžių indeksai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 25–136.

8. Gudalienė Birutė 2010: *Simono Daukanto išverstų lietuviškų antraščių žodžių indeksas*. – Simono Daukanto *Žodrodžio* ir jo verstų antraščių lietuviškų žodžių indeksai. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 137–162.
9. Gudalienė Birutė [sud.] 2010: *Simono Daukanto Žodrodžio ir jo verstų antraščių lietuviškų žodžių indeksai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Presentations for Conferences and Seminars

1. Gudalienė Birutė 2014: Biblinių vardų norminimo problemos Simono Daukanto ir Simono Stanevičiaus *Epitome Historiae Sacrae* vertime ir dabar. – Pranešimas 21-oje tarptautinėje Jono Jablonskio konferencijoje „Šiuolaikinės kalbos tyrimai ir problemos“, Vilniaus universitetas, Lietuvių kalbos institutas, 2014 spalio 3 d. Prieiga internete: <http://www.flf.vu.lt/struktura/katedros/lietuviu-kalbos-katedra#naujienos>
2. Гуделене Бируте 2011: Monophthong grapheme <a> spelling in Simonas Daukantas *Žodrodys*. – *Материалы XVIII Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов». Секция «Филология»*. 2011 г. 11–15 апреля. Москва, МГУ имени М. В. Ломоносова. Издательство Московского университета, 48–50. Interneto prieiga: <http://www.philol.msu.ru/~smu/work/science-day/2011/disk.php>
3. Gudalienė Birutė 2010: Rašmenys <e> su diakritikais Simono Daukanto *Žodrodyje*. – Pranešimas *Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacijos seminare „Šiaurės Europos ir baltų kalbų tyrimo metodikos“*. Spalio 28–29 d. Vilnius.
4. Гуделене Бируте 2010: Написание дифтонгов [ai], [ei] в литовских заглавиях *Epitome Historiae Sacrae* Симонаса Даукантаса. – *Материалы XVII Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов». Секция «Филология»*. 2010 г. 12–15 апреля. Москва, МГУ имени М. В. Ломоносова. Издательство Московского университета, 332–334. Interneto prieiga: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2010/index.htm. http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2010/24-14.pdf

Birutė GUDELIENĖ (born in Raseiniai in 1980). In 1999 she finished Ariogala Secondary School with honours. In 1999–2003 she studied Lithuanian Philology in Vilnius Pedagogical University and obtained the degree of Bachelor of Philology and the qualification of a teacher. In 2003–2005 she completed the post-graduate study programme of Lithuanian Linguistics at the same university and obtained the degree of Master of Philology and the qualification of a teacher. In 2002–2005 she received the Jurgis Mileris memorial scholarship (VPU).

In 2007–2011 Birutė Gudelienė pursued the doctoral studies in Lithuanian Linguistics, in the field of language history, at the Institute of the Lithuanian Language and Vytautas Magnus University. She is a Jr. researcher in the Department of Language History and Dialectology. Birutė Gudelienė has been working for the Institute since 2008. The area of her researches is the spelling of dialectal dictionaries of the XIX c. (Daukantas, Stanevičius). Birutė Gudelienė published five articles, prepared a publication with two indexes and read four presentations in conferences on the topic of her dissertation.

Birutė GUDELIENĖ (g. 1980, Raseiniuose). 1999 metais su pagyrimu baigė Ariogalos vidurinę mokyklą. 1999–2003 metais Vilniaus pedagoginėje universitetė studijavo lietuvių filologiją ir įgijo filologijos bakalauro laipsnį bei mokytojo kvalifikaciją. 2003–2005 metais ten pat baigė studijas pagal lietuvių kalbotyros magistro studijų programą ir įgijo filologijos magistro laipsnį bei mokytojo kvalifikaciją. 2002–2005 metais gauta vardinė Jurgio Milerio stipendija (VPU).

2007–2011 metais studijavo Lietuvių kalbos instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto lietuvių kalbotyros kalbos istorijos krypties doktorantūroje. Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus jaunesnioji mokslo darbuotoja, institute dirba nuo 2008 metų. Tyrimų sritis – XIX a. tarminių žodynų rašyba (Daukantas, Stanevičius). Disertacijos tema paskelbė penkis straipsnius, parengė dviejų indeksų publikaciją, konferencijose perskaitė keturis pranešimus.

Birutė GUDELIENĖ

PRINCIPLES OF ORTHOGRAPHY AND THEIR REALIZATION
IN THE EARLY LEXICOGRAPHY OF SIMONAS DAUKANTAS

Summary of Doctoral Dissertation

SL 655. 2015 01 15. Tiražas 50 egz.

Išleido Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
Spausdino UAB „BMK leidykla“, J. Jasinskio g. 16, LT-01112 Vilnius
Nemokamai.

